

Ben jij woordenwijs? Concreet aan de slag met schoolteams basisonderwijs (2,5-12 jaar) rond woordenschatverwerving

Onderwijsexperts zijn het erover eens: woordenschatverwerving is belangrijk en leerkrachten moeten ervoor zorgen dat de woordenschatkloof tussen taalsterke en taalzwakke kinderen verkleint. Verder beseft ook iedereen dat woorden leren meer is dan enkel een naam kleven op een handeling of een voorwerp. Woordenschatverwerving gaat om ‘concepten verwerven’, om ‘labelen’, ‘categoriseren’, ‘netwerkopbouw’, enz. Hoewel onderwijsexperts het ook eens zijn over een aantal basisprincipes van de didactiek, zien we veel verschillen in de manier waarop ze invulling geven aan het begrip ‘woordenschatonderwijs’. Schoolteams zien dan ook vaak door de bomen het bos niet meer en stellen zich vragen over wie het nu bij het rechte eind heeft. Maar ook in dit verhaal zijn er geen absolute waarheden en moet een school zelf op zoek naar een schooleigen aanpak die is aangepast aan de leerlingen. Om hen daarbij te helpen, bieden wij scholen een kader aan van waaruit zij kunnen nadenken over een schooleigen aanpak en visie. We stellen daarbij drie cruciale vragen.

- *Vraag 1: wie zijn de leerlingen?*

Voor veel kinderen vormt woordenschatverwerving geen probleem. Ze komen uit kansrijke gezinnen en spreken vaak Nederlands thuis. Wanneer ze in een krachtige taalleeromgeving aan de slag kunnen, verwerven ze woorden haast vanzelf. Als ze daarnaast graag en goed lezen en/of vaak worden voorgelezen, pikken ze ook een stevige portie boekentaal op. Hun basiswoordenschat en hun kennis van de wereld helpen om nieuwe woorden snel te verwerven.

Voor kinderen uit kansarme gezinnen en meertalige kinderen loopt het vaak wat moeilijker. Voor hen moeten leerkrachten een extra inspanning doen. Jonge, taalzwakkere kinderen leren al spelend veel taal, vooral als ze in heterogene groepen worden ondergebracht. Toch zal het taalaanbod van de leerkracht voor deze kinderen een cruciale rol spelen: de leerkracht zal het taalaanbod sterk moeten ondersteunen, zal vaak moeten herhalen, meer in één-één-interactie moeten aanbrenghen, enz. Oudere kinderen zijn

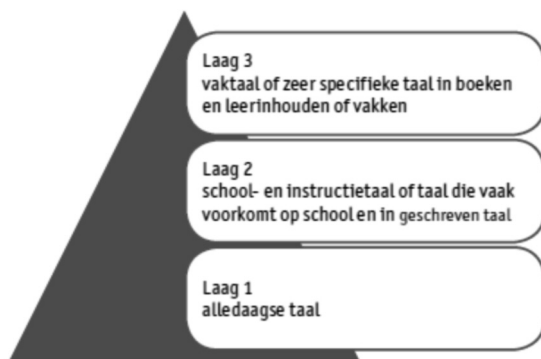
zich vaak bewust van de woorden die ze moeten leren. De leerkracht kan die kinderen helpen door bijvoorbeeld woordleerstrategieën aan te bieden of door netwerken te visualiseren.

Algemeen geldt: hoe ouder de leerling, hoe meer expliciet kan worden ingezet op woordverwerving. De leerling is dan bewust bezig met woorden en woordbetekenissen, conceptverheldering, netwerkopbouw, enz.

- *Vraag 2: welke woorden moeten worden geleerd?*

Voor de concepten en bijbehorende woorden die iemand receptief of productief bezit, gebruikt onderwijs vaak de term 'woordenschat'. Dat is een term die verschillende lagen omvat:

- Laag 1* – Kinderen die thuis een andere taal spreken of anderstalige nieuwkomers hebben nood aan kansen om alledaagse basiswoordenschat op te nemen. Gemiddeld duurt het twee jaar vooraleer een anderstalige nieuwkomer de basis van de alledaagse Nederlandse taal onder de knie heeft.
- Laag 2* – Kinderen verwerven op school typische schooltaal. Die taal is vaak abstracter en complexer, en verschilt op een aantal punten van de alledaagse taal: de onderwerpen zijn anders, taal wordt bewust gebruikt om kinderen bepaalde competenties bij te brengen en om 'wetenschappelijk' na te denken, de interactiepatronen zijn korter, strakker en meer gedirigeerd door de leerkracht, enz. Instructietaal is een aspect van schooltaal. Leerkrachten gebruiken immers specifieke woordenschat voor het geven van instructies. Daarbij gaat het vooral over werkwoorden die een bepaalde actie uitdrukken, zoals 'vergelijk' of 'omcirkel'. Gemiddeld duurt het zeven tot negen jaar alvorens een anderstalige leerling schooltaal onder de knie krijgt.
- Laag 3* – Ten slotte zijn er ook gespecialiseerde woorden die zelden of nooit voorkomen in alledaagse taal of in een andere betekenis, maar die aan een bepaalde inhoud zijn verbonden, zoals bijvoorbeeld 'persoonsvorm'. In dat geval spreken we van vaktaal.

Figuur 1 – De verschillende lagen van ‘woordenschat’.

Deze drie lagen komen in alle onderwijsniveaus voor. Naarmate kinderen ouder worden, komen ze wel meer en meer abstracte schooltaal en vaktaal tegen.

Algemeen geldt: hoe hoger je klimt in de piramide, hoe meer je vooraf bedenkt hoe je ervoor zal zorgen dat kinderen de woorden begrijpen en/of verwerven. De leerkracht kiest dan dus voor een vorm van intentioneel woordenschatonderwijs, m.a.w. een vorm waarbij doelbewust en gestructureerd aan de uitbreiding van woordenschat wordt gewerkt.

- *Vraag 3 – welke didactiek zet je in?*

Afhankelijk van de antwoorden op vraag 1 en 2 kan de leerkracht zijn didactiek bepalen. We gebruiken daarvoor volgend schema:

Leerkracht	incidenteel (toevallig)	semi-intentioneel (zonder selectie)	intentioneel (met selectie)
Leerling impliciet (onbewust leren)			
expliciet (bewust leren)			

Figuur 2 – Schema om een passende didactiek te bepalen.

- *Voorbeeld 1* – In de school zijn drie anderstalige nieuwkomers tussen 10 en 12 jaar. Ze praten nog geen Nederlands en de ouders zijn laagopgeleid. De leerkracht anderstalige nieuwkomers neemt de kinderen enkele weken apart om ze snel de alledaagse taal (laag 1) en basis van schooltaal (laag 2) bij te brengen, zodat ze zich kunnen redden in de schoolomgeving en contact kunnen leggen met andere kinderen. Aangezien het om oudere kinderen gaat, kiest hij voor expliciet woordenschatonderwijs. De kinderen weten dus dat ze woorden aan het leren zijn en kunnen bewust woordleerstrategieën inzetten. De leerkracht heeft ook, samen met de klasleerkrachten, een lijstje gemaakt van 50 woorden uit laag 1 en 2 waar hij sterk wil op inzetten. Dat is een vorm van intentioneel woordenschatonderwijs mét woordselectie. Woorden die niet in de lijst staan, gaat hij echter niet uit de weg. Hij heeft een heleboel aanpakken bedacht om met deze woorden om te kunnen gaan (bijvoorbeeld: kaartjes maken met de kinderen waarop nieuwe woorden worden gevisualiseerd en waarmee nadien spelletjes kunnen worden gespeeld). Een semi-intentionele aanpak dus.

⇒ De leerkracht kiest voor het aanbrenge van alledaagse taal en eenvoudige schooltaal bij drie anderstaligen tussen 10 en 12 jaar vooral voor expliciet semi-intentioneel en intentioneel woordenschatonderwijs.

- *Voorbeeld 2* – De leerkrachten van de jongste kleuters in een school met vooral Nederlandstalige kinderen van hoogopgeleide ouders denken na over hun aanpak bij het voorlezen. Ze willen daarbij vooral dat kinderen meer boekentaal opnemen,

ook de taalzwakkere kinderen in de groep. Ze besluiten de taalzwakkere kinderen vooraf te laten kennismaken met het boek: ze mogen vrij vertellen bij de prenten. De leerkrachten weten zo welke woorden al gekend zijn voor de kinderen. De woorden die niet gekend zijn, verheldert de leerkracht een eerste keer tijdens deze *pre-teaching*. Dat doet hij door uit te beelden, door te visualiseren met *YouTube*-filmpjes, door een kindvriendelijke definitie te formuleren, enz. De woorden komen nadien terug in het klassikaal vertelmoment en krijgen verder invulling tijdens het spel in de hoeken.

⇒ Het leerkrachtenteam van de jongste kleuters brengt rijke boekentaal (woorden uit verschillende lagen van de piramide) aan bij de taalzwakke kleuters door een semi-intentionele en expliciete aanpak. De woorden komen daarna bij alle kleuters op impliciete wijze aan bod tijdens het vertellen en tijdens het spel in de hoeken.

- *Voorbeeld 3* – Het leerkrachtenteam besluit in alle klassen te werken met techniek-koffers. Door heterogene groepen samen te stellen, leren de kinderen heel wat typische schooltaal en zelfs eenvoudige vaktaal van elkaar. De leerkrachten kiezen ervoor om vooral bij taalzwakke kinderen te ondersteunen: door in één-één-interactie te gaan, door een rijk taalaanbod te bieden, door te helpen bij taaluitingen, door te werken met mentale ankers, enz.

⇒ Het leerkrachtenteam ziet in het werken met techniek-koffers veel kansen voor alle kinderen om typische schooltaal te verwerven door een impliciete en incidentele woordenschataanpak.

Referenties

Loman, J. & B. Masquillier (2016). “Ben jij woordenwijs? Woordenschatverwerving bij (jonge) kinderen”. In: *School+visie*, 4 (februari-maart), p. 24-26.